

SALLAND.

DOOR

F. W. VAN EEDEN.

(Vervolg en slot van pag. 243.)

Het kasteel Rechteren met zijn sombere graauwe muren en zwaren toren ligt voor ons. — Dat is nog een werkelijk kasteel, met een wal, een brug, een ridderzaal en een burgvrouw. Weinig adellijke geslachten in Nederland kunnen zich beroemen, sedert de middeleeuwen ongestoord in het bezit van hunne oude residentieën te zijn gebleven. De meeste kasteelen zijn op andere eigenaars overgegaan; de hedendaagsche adel is meerendeels van jongere dagteekening. Alleen in de uithoeken des lands vindt men nog een spoor van die geweldige magt in den staat, die door de opkomst der steden is vernietigd.

In 1233, toen aan Zwolle stadsregten werden gegeven, kwamen vele bewoners van den omtrek zich daar vestigen, om veilig te zijn voor de kasteelen van Rechteren, Voorst, Boekhorst en Eerde. De lange weg der beschaving heeft ons van de roofburgten geleid tot de bedelaarsgestichten.

De IJssel en de Vecht zijn nog rivieren uit den ouden tijd. Zij behoren niet meer thuis in onze eeuw van regte wegen en kanalen. Thans legt men er zich op toe, de rivieren zoo regt mogelijk te maken, hier wat af te nemen, daar wat bij te voegen en zoo de hinderlijke bogten te doen verdwijnen. Dit noemt men "normaliseren". Als de oude riviergoden nog eens konden opduiken uit het riet, zouden zij dat normaliseren verwenschen en vaak zuchtend zoeken naar een veilig hoekje, waar zij met hun kruiken bedaard kunnen post vatten.

Een lange bogtige laan met diepe wagensporen in den zwaren klei-achtigen bodem en begroeide zijpaden leidt ons tusschen schaduwrijke boomen naar den hoogen dijk, die het lage land tegen de kronkelende Vecht beschermt. Het St. Janskruid (*Sedum purpurascens*) is hier zeer menigvuldig. In Holland heeft deze plant gewoonlijk zee-groene bladen en licht rooskleurige bloemen; hier is de kleur der bladen donker purperrood en van de bloemen gloeiend karmozijn. Te vergeefs heb ik nagegaan of de vorm ook een soortelijk onderscheid toeliet. Het verschil in kleur is vrij standvastig en regtvaardigt wel den naam van verscheidenheid. Hoe dit zij, de plant is prachtig, — veel schooner dan de bleeke, dik-flegmatische *Sedum Sieboldii* uit Japan, zeer geliefd in de tuintjes, waar men gedachteloos alleen een “bloemetje” vraagt. — O, als de menschen eens wisten, wat de bloemen ons al zoo kunnen vertellen, zouden ze in hun tuintjes ook verstandelijk genot kunnen hebben.

De Duivelsboet (*Succisa pratensis*) met haar zonderling afgekuotten wortelstok en zacht blaauwe groote bloemen wisselt hier af met de Crosette (*Galium Cruciata*), wier blaadjes in vier regelmatige rijen kruisvormig om den stengel staan, en de wilde Balsamine (*Impatiens Noli tangere*), die liefst de verborgenste hoekjes der slooten opzoekt. Deze laatste is een van de meer en meer verdwijnende oude bosch-aristocraten onzer flora. — Het Streepzaad (*Crepis biennis*) schikt zich beter in het moderne leven. Met zijn hooge dikke stengels, scherp getande bladen en bloekgele groote bloemen, staat hij brutaal midden op den weg en zegt dat de bodem vet en vruchtbaar is.

Alledaagsche plantenkarakters in menigte. Vooral de Angelica met hare roode voos-dikke stengels, opgeblazen bladscheeden, fijn getande donkergroene theeachtige vinblaadjes en half geopende, vuil witte bloemschermen, zeer bruikbaar voor den landschapschilder, maar niet mooi genoeg voor ARIOSTO's heldin. “*Dove speranza mia, dove ora sei?*” behoeven wij van haar niet te zingen, want zij verlaat u hier zelden. Haar naam heeft zij echter te danken aan haar zuster, de *Angelica archangelica*, die een glans van geneeskrachtige heiligheid bezit, maar voor Nederland den neus ophaalt.

Aan het einde van de laan ligt de hooge grazige dijk en daarachter de stille rivier in een breede bogt, met het hooge geboomte van de Ruthenberg aan de overzijde. Aan de binnenzijde van den dijk zijn lage zandheuvels, welligt het laatste stof van het Teutoburger wond.

Daar vond ik de Aspersie, die op de zeeduinen zoo algemeen, — hier echter zeldzaam is.

De Aspergies hebben een merkwaardig gebied. Het zijn zoutplanten, d. i. zij groeijen bij voorkeur op zilten bodem. De geheimzinnige steppen van Centraal-Azië zijn haar hoofdkwartier; daar zijn zij het rijkst aan vormen, van welke slechts enkele den weg naar Europa hebben genomen. Van de Syrische kust volgen zij overal de boorden der Middellandsche en Atlantische zeeën en vormen zoo een rand om Zuid- en West-Europa. Overal groeijen zij op de zandige zeekust en gaan niet ver het binnenland in. In Nederland, Engeland, Denemarken en op de Noordduitsche kust zijn zij talrijk; meer naar 't midden van Europa zoekt men haar vergeefs. — Is zij hier een bewijs dat de Overijsselsche duinen hare vorming aan een voormalige zee te danken hebben?

Het fijn verdeelde Aspersiegroen wijkt zeer af van den gewonen vorm der Monocotyledoneeën en van de na verwante Leliën. — Een Aspergieplant met haar zeegroen, wolkachtig, bewegelijk loof en vuurroode bessen, is in de duinen aan den rand der berkenboschjes een heerlijke verschijning. Zelfs de mensch, voor wien het genot der verstandelijke beschouwing minder waarde heeft dan de streeling van tong en verhemelte, staart somwijlen nadenkend op zijn spersiebedden, verrukt over het jeugdige groen, dat zoo vrolijk stemt, als de morgenzon de duizende dauwdroppels daarin doet fonkelen.

Digt bij de Aspersie zien wij nogmaals de hooge blaauwe bloemaren der *Veronica longifolia*, die haren geliefden Duitschen grond getrouw blijft.

De naam Veronica doet denken aan de bekende heilige, wier kostelijke reliquie, de doek met het afbeeldsel (*Vera Icon*) van JEZUS, in de Pieterskerk te Rome wordt bewaard en waarvan DANTE en PETRARCA reeds hebben gezongen. Meer waarschijnlijk is echter de afleiding van het slavisch woord *Peroenica*, voor eene plant, gewijd aan Peroen, den dondergod der Litthausche stammen. Onze naam Eerenprijs is een boekjesnaam. Het Duitsch *Männertreue* voor *V. Chamaedrys* is geloof ik nog in gebruik.

Het blaauw der Veronica's wordt afgewisseld door de rijke goudgele kleur van het Hertshooi, dat in de volksmythologie nog een groote rol speelt, de lager groeiende, uitgespreide Verfbrem (*Genista tinctoria*), het *Talictum* met zeegroene en bleekgele, sterk met meeldraadjes bezette bloemen, de licht paarse Wammesknoopen (*Centaurea Jacea*) verwant aan onze Korenbloem, de witte Kruisdistel (*Eryngium cam-*

pestre) de vriendin der rivieroevers en de gele bloempjes van Muurpeper (*Sedum acre*) en Walstroo (*Galium verum*), die met de Aspersie ons van de zandige zeeoovers verhalen.

De dikke hooge Romaansche toren van Dalfsen ziet even verwonderd op ons neer als de lange rij Dalfsenaars, die met hun korte buisjes, veel te korte breede broeken en sluike, breedkleppige petten tegen een leuning bij de kerk staan te bungelen en ons zeker als ziekelijk ontaarde wezens beschouwen.

Dat ras is echter verstandig genoeg en zelfs strijdlustig, waar het zijn eigen belang geldt; — er is veel aanleg in voor een model-Transvaalboer.

Ik zag een oud-Sallandsche boorenwoning. Nog was de gezellige huiskamer met donkerbruin hout besloten; nog brandde het turfvuur onder de opene schouw; nog had de notenhouten kast de aanvallen van vele kunstlievende Israëlieten met volharding weerstaan, nog prijken daarop de oud-vaderlandsche huiselijke Delftsche pullen. — Maar ook sporen van bederf waren zichtbaar. Op den rand van het beslot zag ik nagemaakte Japansche borden uit een zeer bekende fabriek.

De goede huismoeder zat aan het spinnewiel en spinde haar linnen-goed zelf. Als een groote gunst liet zij mij de zware kalminksche kleeding zien uit de ouderwetsche kast, het erfstuk van hare grootmoeder. Zij draagt die zelf niet meer, maar haar man verschijnt zondags nog altijd met den blaauwen, wit gebloemden borstrok.

Op een plank stonden eenige boeken, ook een over de natuur, in een zwaren lederen band: "Dr. JONSTON'S Beschrijving van de natuur der viervoetige dieren neffens hare beeldenissen in koper gesneden, uit 't latijn vertaald door M. GRAVIUS Dr. in de Medicijnen tot Amsteldam 1660."

Aan den wand hingen twee levensgrootte afbeeldingen van een uil en een kat. Onder de kat stond:

O uil, gij doet mij onrecht;
Het muisje was mij toegelegd.

Onder de uil:

Ja kat, dat heb ik wel geweten.
Het ongegunde brood wordt meest gegeten.

De moderne boer heeft witte gesatineerde behangsels, mahoniehouten stoelen, scharlakenroode tafelkleeden, een piano, een speeltafeltje met schitterend verzilverde sigarenbakjes, witte staatsiegordijnen, FAUST en GRETCHEN aan den wand, en een boekenrek met romans. Hij is al een halve mijnheer.

De rijweg van Dalfsen naar den Agnietenberg loopt onder een dicht groen prieël, langs de statige bosschen van den Ruthenberg. De grasranden zijn bezaaid met de gele bloemen van de *Picris hieracioides*. Hier en daar schittert de zilveren Vecht in de verte tusschen de boschjes.

De Agnietenberg is eigenlijk een hooge, zandige streek, omringd door vette weilanden, een lage duingroep met enkele hoogere punten. Of deze op zichzelf liggende duingroep haar oorsprong dankt aan de Zuiderzee, den IJssel of de Vecht, is niet beslist. Welligt aan de vereenigde werking van deze drie, bij zeer hooge vloed. Die vloed moeten voorheen veelvuldig hebben plaats gehad. Zoo woedde hier, volgens de kronijk, in September 1448 een geweldige storm, met groote overstroming door het inbreken van de zee, die alles onder water zette en den oogst vernielde. Het ontstaan van duinen uit de vereenigde werking van twee rivieren en eene zee is wel verklaarbaar. Maar de geschiedenis van de vorming van ons land is nog een weinig bearbeid terrein. Nederland is geologisch een zeer belangrijk land, en het heeft mij steeds verwonderd, dat Nederland, met een zoo uitmuntend corps ingenieurs, zoo weinig geologen bezit. De oorzaak is het ouderwetsche denkbeeld dat de geologie alleen in bergachtige landen tehuis is. Wij zullen den tijd wel beleven, dat vreemden onzen bodem komen onderzoeken, gelijk zij ons thans bekend maken met de rijke flora onzer koloniën.

Een oude poort en een breede oprijlaan kenmerken den ingang. Die laan brengt ons bij eene boerderij onder hooge boomen en verder naar eenige woningen, eene school en een kerkhof. Hier stond eenmaal de kapel van de H. Agnes, aan wie de hoogte gewijd was. Hier werd in 1395 het Augustyner klooster gesticht, dat door THOMAS à KEMPIS beroemd is geworden. De heuvel, voormaals als Nemelerberg bekend, is toen aanmerkelijk afgezand. De naam "berg van mirakelen" en de kapel van de H. Agnes wijzen op een overoude heilighoid van deze plaats bij onze Keltische en Germaansche voorvaderen. In den Spaanschen tijd is het klooster verwoest en kort daarna door een school vervangen.

Het kerkhof is zeer uitgestrekt. Het geleek een zonnigen bloementuin.

De graven waren geheel begroeid met wilde Klaprozen, St. Jacobskruiskruid, witte Avondkookkoksbloemen, Veld-scabiosa's, Slangenkruid, Duizendblad, hier en daar afgewisseld met rijkbloeiende gele Toortsplanten (*Verbascum nigrum*). De *Lychnis vespertina* met hare groote, helderwitte, zacht geurige bloemen komt in de zeeduinen veel aan de landzijde voor, op lage hellingen, langs jeugdige eikenboschjes. 's Avonds en bij betrokken weer opent zij hare bloemen, evenals de gele *Oenothera*. Het gele Jacobskruid heeft hier gestraalde bloemen en staat in digte groepjes nevens de verweerde grafsteenen. De groote lichtrooskleurige Veldscabiosa en het Slangenkruid met zijn stijfharige graauwe bladen en hooge prachtige donkerblauwe bloemtrossen herinneren ons aan de Hollandsche duinen. Het karakter dezer kerkhofflora is zandig, de hoogroode, gele en blaauwe kleuren zijn schitterend. Ik zie liever zulk een woest, zonnig kerkhof, waar de oude grafsteenen door wilde bloemen zijn overdekt, dan de bloemlooze vierkante grasperken met regtlijnige, geharkte paden, waar de dooden netjes op rijen onder genommerde paaltjes, blaauwe stoepsteenen en geverfde blikken immortellen en aloë's rusten.

De poëzie der Natuur ligt in het beeld van ontstaan en vergaan, van het jeugdige leven, telkens oprijzende uit dood en verrotting, — het beeld door de Grieken zoo heerlijk voorgesteld in Persephone, door onze Noordsche vaders zoo liefelijk in de mythe van Baldr en Nanna.

Ten Westen en Noorden is de Agnietenberg door een hoogen, digt begroeiden zandwal van de omringende weilanden scherp gescheiden. Een zandig pad slingert langs de helling; links een ruim uitzigt over het vlakke land op den Zwolschen toren, regts de hooge helling, digt met eiken hakhout, sleedoorns, voelbessen, hondsrozen en brummels begroeid. Hier en daar zag ik ook een wilden appelboom en kurkiepen. De rooskleurige heide, de blaauwe *Campanula*'s en Boschbessen geven aan de flora een Veluwsch karakter. Op het harde pad zag ik een doodgravers-tor bezig een dooden mol onder het zand te werken. Ik heb die tor meegenomen en in een papieren doosje bewaard. Midden in den nacht hoorde ik in het doosje een krassend geluid; — 's morgens was de doodgraver verdwenen. Hij had een klein gaatje in het deksel zoo wijd uitgevreten, dat hij er door kon ontsnappen.

De zoom langs de weilanden is begroeid met den rijk bloeienden gelen Vlas-leeuwenbek (*Linaria vulgaris*), het rooskleurig Zeepkruid (*Saponaria officinalis*), de Rijnvaar (*Tanacetum vulgare*), de stekelige Kruisdistel

Eryngium campestre), de violette Wammesknoopen (*Centaurea jacea*), de Ganserik (*Potentilla argentea*) en de kleine Akkerkool (*Arnosaris pusilla*) met zijn onder de bloem dik gezwollen steeltjes.

Op de hoogste punten der helling zag ik de groote Brem (*Sarothamnus*) met haar bezemachtig groen en schitterend gele bloemen; ook hier en daar hulst en kamperfoelie.

Langs de oostzijde voeren schaduwrijke paden onlaag naar de moerassige oevers en groene uiterwaarden van de Vecht. Daar zien we een geheel anderen plantengroei. Hoog welig gras bedekt de 's winters overstromde oevers. Aan den rand tegen de donker beschaduwde hoogte, in half opgedroogde slooten, groeijen hier welige oeverplanten. De moeras-Andoorn (*Stachys palustris*) met hare lichtviolette bloemaren, het hooge Boelkenskruid, met zijn bleekroode rijk gevulde trossen, de *Senecio saracenicus* met zijne zaagtandige donkergroene bladen, de Wulwortel (*Symphytum*) met veelkleurige klokvormige bloemen, de *Epipactis palustris*, een onzer Orchideeën, met groenachtig bruine bloemen, de stekelige Woerthaak (*Ononis spinosa*), een echte rivierplant met fraaije rood en witte vlinderbloemen, het Speenkruid (*Scrophularia nodosa*) met zijn kleine, bruinroode kapvormige bloemen, de gele Ritklaver (*Lotus uliginosus*), het sierlijk slingerende Bitterzoet (*Solanum Dulcamara*) met kleine violet-gele bloemen en roode bessen, de wilde Olm (*Spiraea Ulmaria*) met hare fijne witte bloemen en roode bladstelen. De elzen hebben hier den boventoon. Een enkele tamme kastanje spreekt van voormalige aanplantingen.

Zoo komen wij langs den oostelijken zoom tot een paar hoogere heuvels met dennen begroeid. Hier is het zand schraler en wordt door nieuw plantsoen in toom gehouden. Hier waren maaijers bezig het hooi te droogen, dat zij, hoog op wagens gestapeld, uit het weiland hadden aangevoerd.

Op het midden van den berg, bij de boerderijen en de herberg, is het karakter van den plantengroei duinachtig. De lichtblauwe kwastjes der *Jasione*, het goudgele Walstroo (*Galium verum*), de gele Oenothera, het Buntgras (*Molinia*), het roode Everkruid (*Epilobium angustifolium*), de groote witte Gauzenbloem (*Chrysanthemum Leucanthemum*), de wilde Kers (*Erysimum cheiranthoides*), het duin-Havikskruid (*Hieracium umbellatum*), de kleverige *Picris hieracioides* herinneren aan de Hollandsche duinen. Alleen de rankende Helmbloem (*Corydalis claviculata*) met hare sierlijk rankeude fijne stengels, de Crosette en de Guldenroede (*Solidago Virg-*

aurea) en de Veld-alsem (*Artemisia campestris*) zijn meer aan de hoogere diluviale gronden eigen.

Het Slangenkruid (*Echium*), dat op de Hollandsche duinen overal groeit, is hier welligt een der merkwaardigste planten, omdat het in deze streken, behalve op den Agnietenberg, niet voorkomt. Evenzoo groeit het als een zeldzaamheid op de duinen langs den IJssel bij Keppel. Het is hier dus aan de duinen eigen en kan ons welligt iets van den oorsprong dier duinen leeren, gelijk de Pulsatilla op den Paascheuvel bij ter Borgh en de Bronsbergen bij Zutphen verwantschap toont met de Duitsche gebergten.

In deze liefelijke omgeving leefde eenmaal in stillen vrede de vrome monnik THOMAS à KEMPIS. De natuur spreekt in zijn werken. Zacht en bloemrijk is alles wat hij geschreven heeft. Hij was geen wijsgeer, geen verheven dichter, geen DANTE, veel minder een ERASMUS. Hij was door en door geestelijk, vroom en geloovig en volkomen te goeder trouw. Daarom heeft zijn werk zooveel aantrekkelijks voor alle gezindten, daarom is zijn *Imitatio Christi* tien duizend maal herdrukt en heeft troost gegeven aan millioenen ontroerde zielen.

Zouden we hem minachten omdat hij zich niet boven het wondergeloof van zijn tijd heeft verheven? Of zouden we liever, in zijn werken dwalende, zoeken naar de tallooze eenvoudige bloemen, die daarin te plukken zijn? "Het ordekleed en de tonsuur beteekenen niet veel, maar de zedelijke bekeering en de beheersching der hartstogten, dat is de ware godsdienst." — "Houdt u zelf eerst in vrede en dan kunt gij vrede geven aan anderen." Zoo sprak de eenvoudige monnik en daarom hebben ook andersdenkenden hem hoog geëerd.

Bloemen waren hem lief. Overal noemt hij ze. Twee zijner voornaamste geschriften heeten het Rozentuintje en het Leliëndal. Er is iets geheimzinnig aantrekkelijks in die allegorische namen van godsdienstige boekjes. Zijn lijfspreuk was half latijn, half nederduitsch: *In omnibus requiem quaesivi sed non inveni, nisi in een hoekken met een boeaken*. En wie is er onder ons, die deze spreuk niet nu en dan tot de zijne maakt?

Toen in 1672 Zwolle in handen viel van den Keurvorst van Koulen, liet deze het gebeente van THOMAS uit de overblijfselen van het klooster opgraven om het als een reliquie te bowaren. Men vond toen op de beenderen van den voet roode en gele bloempjes — welke bloemen wordt niet gemeld; misschien korstmossen of zwammen; — dat doet

er niet toe; — genoeg, dat de bloemen hem lief hadden, gelijk hij ze heeft lief gehad.

Midden op den Agnietenberg ligt de hoogste heuveltop met geboomte en groen bedekt, en daarnevens een eenvoudige herberg, met veel gelegenheid om buiten te zitten. Niettegenstaande de nabijheid eener stad, is hier het wezen niet opgeofferd aan den schijn. Ook de herbergen deelen meer en meer in de toenemende karakterloosheid. Het gezellige "Vrij Wijn", de oude echt nationale namen zijn verdwenen. 't Is niet meer de blaauwe Engel, de Toelast, het Haantje, de vergulde Olifant, maar Café de l'Europe, Café Belle Vue, Café Suisse en ik weet niet wat al Café's meer. ' Fransche wind! zouden onze vaderen zeggen. Helaas! dat karakterloos geblaas verdient dien naam niet eens. Sedert anderhalve eeuw zuchten wij onder slordige vertalingen en navolgingen in proza en poëzie, en daaraan zal Nederland eens karakterloos en ontzenuwd te gronde gaan.

Een andere heuvel, niet minder historisch merkwaardig dan de Agnietenberg, was de Spoelder- of Spoelderberg aan den IJsselkant, die door de uitbreiding van Zwolle voor een groot deel is geslecht en waarvan slechts een nietig overblijfsel in het plantsoen zichtbaar is. Op dien heuvel werden de landsheeren, waarschijnlijk de gouwgraven van Salland, gehuldigd, want dat Zwolle in Salland lag, bewijzen de oude oorkonden. De naam Zwolle, oudtijds Suolle, schijnt, evenals "spoel", een hoogte te beteekenen in den zin van verhevenheid, "drempel" (duitsch Schwelle). Is deze afleiding juist, dan bestaat er sympathie tusschen Zwolle en Praag (van 't Boheemsch Prah), dat ook drempel beteekent. Die beteekenis is zeer merkwaardig, daar beide plaatsen op hoogen grond en op de oude grenslijn van twee volkstammen gelegen zijn. Praag tusschen Slaven en Germanen, Zwolle voormaals tusschen de Saksers en Franken. Dat Suolle een frankische naam was, mag het fransche "senil" bewijzen, dat klaarblijkelijk van germaanschen oorsprong is en niets te maken heeft met den latijnschen naam van drempel (limen). Welligt kan deze naamsvergelijking iets bijdragen om te bewijzen dat de Salische Franken werkelijk in Overijssel hebben gewoond, toen de Veluwe nog saksisch was. De naam Sassenpoort is ook kenmerkend en wijst op een oude overlevering, dat westwaarts het land der Sak-

¹ Te Haarlem is een merkwaardige overgangsvorm te zien. De herberg "het Kikkertje" aan het Noorder-Buitenspaarne is thans herdoopt: *Café de Kikkert*.

sers lag; — natuurlijk lang vóór de Christelijk-Frankische heerschappij onder de Carolingers.

Ook in den oudsten naam van Salland, "Salon", ligt een frankisch karakter. Hij schijnt afgeleid van Sael, zaligheid, welzijn, geluk, en beteekende dus, evenals Kinhem (van Cyn-ham), goed, heerlijk land." De taal onzer voorvaderen, zoowel Saksers als Franken, was merkwaardig door den rijkdom van namen voor een en hetzelfde begrip. Al wat voor hen van dagelijksch belang was, wat hen met verwondering en ontzetting vervulde, werd met vele namen genoemd, en de waarde hunner dichtstukken lag in eene gedurige afwisseling dier namen. In den Boowulf vindt men b. v. de begrippen krijgsman, zee, koning, zelden tweemaal achtereen met denzelfden naam genoemd.

De naam IJssel, oudtijds Isel, Isla, Isala, is ongetwijfeld van veel ouder oorsprong. Volgens de onderstelling van SIMROCK is die rivier zijn naam verschuldigd aan Isa, een goddelijk wezen, dat de zegenrijke natuur voorstelde, gelijk de Isis der Egyptenaars, en wier naam ook voorkomt in Duitsche plaatsnamen, gelijk Eisenach, Eisleben, en in ons oud-Nederlandsch Isenland en Isenstein uit het Nevelingenlied. De namen der rivieren zijn zeker nog ouder dan die van landen en steden, en hiermede stemt ook overeen de vereering van een enkel almachtig wezen als de zegenende Moeder des Hemels en der Aarde. Bij de Kelten en oudste Germanen heerschte nog algemeen de vereering der Groote Moeder; bij de latere Germanen verkreeg de godsdienst meer en meer een menschelijk karakter en werden de goden allengs tot halfgoden en helden verlaagd.

Wij verlaten Zwolle en Salland aan het Katerveer en steken op de onderwetsche, nimmer gehaaste pont den IJssel over. Vóór ons ligt de oostelijke rand der Veluwe met de Wolbergen en het stadje Hattem. Ginds, op dien boomrijken heuvel willen we zijn, want het is warm en zonnig.

De IJsseloever is omzoomd met een weligen plantengroei, waaronder vier vormen getrouw onze groote rivieren vergezellen: de *Carduus nutans*, een onzer schoonste distels, met lagen stengel en zware karmozijnroode bloemen, de gele Pinksternakel (*Pastinaca sativa*), de ruige Weegbree (*Plantago media*), wier bloemhoofdjes door de lange witte meeldraden als ragebollen fladderen en de scherp gestekelde Kruisdistel (*Eryngium campestre*). Deze vier vond ik ook in menigte bij den voormaligen Rijnmond te Katwijk.

Hattem is een kleine stad. Naauwelijks zijn we er in, of we zijn er

ook weer uit, maar zij heeft historische waarde, vooral voor de oudste geschiedenis van ons land. Bij Hattem liggen de Godsberg, de Triesberg en de Wolbergen, een lange reeks van diluviale heuvels, die zich van het noordoosten naar het zuidwesten uitstrekken.

De namen dier heuvels wijzen op voor-christelijke tijden, nog te weinig onderzocht, maar wier onthulling uit het stof der eeuwen merkwaardige dingen kan aan het licht brengen en vele ongegronde gissingen van latere historieschrijvers zal te niet doen.

De naam Triesberg (volgens de oude spelling met de dubbele ij, Trijsberg) herinnert aan het angel-saksisch *treeo*, het engelsch *tree* en aan al de plaatsen, wier namen op *ter*, *teren*, *doren* uitgaan. Die namen stonden in verband met den grooten, ouden boom, onder welchen de volksvergaderingen en regtspraken gehouden worden en die een heilig zinnebeeld was van de als goddelijk vereerde Natuur.

Een schaduwrijke breede laan, met hier en daar een landhuis tusschen het goboonte, leidt ons spoedig in het bosch aan den voet van den omvangrijken en van verre zichtbaren heuvel, die grootendeels met denen is begroeid. De bodem is hard en vol grind; de regens hebben overal den grond door het afstroomende water met diepe geulen doorploegd; de paden gaan steil opwaarts tusschen bemoste walletjes.

Op den top is eene onbegroeide plek, die men reeds van den spoorweg zeer goed kan onderscheiden. Van daar heeft men een ruim uitzigt op Zwolle, Kampen en aan de andere zijde over de schrale heuvels van de Veluwe, de Wolbergen.

Hier was ongetwijfeld de heilige plaats, waaraan de heuvel zijn naam te danken heeft. In Duitschland heeten dergelijke heuvels hier en daar *Baumberg* of *Bomberg*; de naam *Trie* bewijst hier den Angelsaksischen oorsprong. Hier hebben in den voorchristelijken tijd Saksers gewoond, evenals op de geheele Veluwe en in een groot deel van Holland.

Niet alleen honderde plaatsnamen bewijzen zulks, maar zelfs de volkstaal. Met de komst der Angelen uit het Noorden vormde zich een gemengd ras, een volk van buitengewone kracht, welks taal als 't ware de kiem van het Engelsch en Nederduitsch als in een bloemknop omsloot. Thans zijn Engelschen en Hollanders door velerlei omstandigheden twee verschillende volken geworden, — maar in het Angelsaksisch ligt het bewijs dat beiden eenmaal één volk zijn geweest. Als we den moed hebben om de beteekenis dier krachtige, maar niet meer gesproken woorden te ontcijferen, gaat een merkwaardig licht op over

onze oude geschiedenis. Dan leeren wij de groote waarde van het oud-Friesch begrijpen, dat zoo naauw aan het Angelsaksisch is verwant; dan begrijpen wij ook waarom de Engelsche christen-zendingen in de zevende eeuw hier geen tolken noodig hadden.

Op een der dichtst begroeide gedeelten van den heuvel is een klein ravijn, waarin een bron haar oorsprong neemt. Hier, tegen den steilen wand geleund, aan den met mossen en grassen bekleeden rand der bron gezeten, droomen we een oogenblik van den tijd, toen onze voorvaderen in hnu eenvoud nog geloofden aan een hooger leven — een leven van licht en vrede — waarvan de voorstelling in de kinderliederen, de oudste levende oorkonden van ons geslacht, nog zoo aandoenlijk spreekt:

“Wo de blau blau blömkes stont,
“Wo de kengerkes spelen gont.”

Staat ons geslacht zooveel hooger? Ligt onze toekomst in het Nihilisme, of zeggen we met den zoo ligtvaardig beoordeelden en veroordeelden wijsgeer onzer eeuw, ARTHUR SCHOPENHAUER:

“Ik geloof dat, waanneer de dood onze oogen sluit, wij in een licht staan, waarvan ons zonnelicht slechts de schaduw is!”

De bron vloeit rijkelijk en geeft het aanzijn aan een klein meer, dat zilverachtig uitkomt tusschen het donkere geboomte. Hier ligt het huis Molecaten, dus genoemd naar den watermolen, die door het overtollige meerwater wordt gedreven.

De ondergaande zon verlicht de hoogste boomtoppen. Op het meer-tje daalt de vrede van een heerlijken zomeraavond. Gelukkig hij, die te midden van de woeste haast des levens, nu en dan een berg vindt of een meer, of een bosch, of een zonnig bloemenveld, om een oogenblik te zijn in de eeuwige Natuur, waarvan ons leven slechts een vlugtig schijnbeeld is.